

ВАСПИТАЧИ-ДРУГА
ГОДИНА-РАЗВОЈНА
ПСИХОЛОГИЈА

ЛИТЕРАТУРА:
ВЕРА СМИЉАНИЋ -
РАЗВОЈНА
ПСИХОЛОГИЈА
149-165

78

17-88

(M)

RAZVOJ GOVORA

Pod govorom podrazumevamo proces proizvodjenja glasova i glasovnih kompleksa koji imaju značenje. Govor je način iskazivanja misli i osećanja jezičkim sredstvima - rečima i rečenicama radi sporazumevanja sa članovima datog kolektiva.

Da li životinje govore?

Nema sumnje da i životinje komuniciraju jedna sa drugom. Ali postoji bitna razlika između čovekovih komunikacija i komunikacija većine drugih životinja. Mnoge životinje mogu da saopšte svoje emocije jedna drugoj, da ukažu na prisustvo nekog neprijatelja. Krici nekih ptica su znak na koji celo jato beži. Znači, i životinje mogu da prenesu neke poruke. Norbert Viner u svojoj knjizi Kibernetika i društvo kaže da bi se ove poruke na ljudskom jeziku uglavnom mogle prevesti kao uzvici, a u nekim slučajevima čak i u reči kojima bi se mogao dati oblik imenica i prideva. Uopšte uzev, jezik životinje, kaže on, saopštava pre svega emocije, zatim stvari, ali složenije odnose među stvarima uopšte ne saopštava.

Pored toga što međusobno komuniciraju, neke životinje mogu da reaguju na ljudski govor, slušajući komandu ljudi, izvršavaju naredjenja. Neke životinje, kao papagaj, mogu čak da "nauče" govor čoveka. Pod izvesnim eksperimentalnim uslovima i majmun može naučiti da izgovori neke reči iz ljudskog govora. Da li ove životinje razumeju ljudski govor?

Da bi dobio odgovor na pitanje da li životinje razumeju ljudski govor Torndajk je izveo sledeći eksperiment sa mačkama. On je naučio mačke da se penju na sanduk za hranu kadgod je on izgovorio "Moram da hranim te mačke" ("I must feed those cats"). Na prvi pogled izgledalo je da mačka razume šta im eksperimentator govori. Međutim, dalji eksperiment govori da one ne razumeju ljudski govor. Kad je Torndajk izgovarao istom intonacijom "Ja se zovem Torndajk" ili "Danas je utorak" ("My name is Torndike" ili "Today is Tuesday") rečenice koje sadrže isti broj slogova kao i prva, mačke su se takođe pele na sanduk. Bilo je očigledno da životinje nisu razumevale šta je rečeno, nisu reagovala na artikulaciju izgovorenih reči nego samo na zvuk kao takav, na dužinu, intenzitet, visinu i intonaciju onoga što je izgovoreno. Mačke nisu shvatale značenje reči, reagovala su samo na zvuk.

Hayes i Hayes učili su ženku šimpanza zvanu Viki da kaže "papa", "cup" i "mama". ("tata", "šolja", "mama"). Rezultate svog eksperimenta pomenuti autori su saopštili u knjizi "Majmun u našoj kući". Pre početka učenja Viki je proizvodila standardne zvuke koje proizvode sve šimpanze. Ovi zvuci nisu naučeni ali se javljaju samo onda kad je majmun emocionalno uzbudjen. Viki nije kao ljudska beba proizvodila u igri grupu glasova suglasnika i vokala, nije brbljala. Majmunica su najpre učili da proizvodi refleksne zvuke da bi došla hranu. Kad bi proizvela zvuke njoj je davano mleko. Zatim je mleko uklanjano i ona je uzbudjena proizvodila zvuk. Čim bi proizvela zvuk bila bi nagradjena data joj je hrana. Ovo je danima ponavljano.

samo
mno
sre
kul
ni
dja
uci
moz
zvo
da

Uz ovakvo učenje eksperimentator je uvek izgovarao "govori", ali Viki nije govorila na komandu.

Posle pet nedelja Viki je s velikim naporom proizvela zvuk koji podseća na uzdah "ah". Čim je to uradila dobila je mleko. Eksperimentatori su zaključili da je Viki konačno došla na ideju da treba da govori da bi dobila hranu. Viki je proizvodila taj zvuk "ah" i kad joj je rečeno "govori" i kad je tražila neke stvari.

Eksperimentator je učio Viki da kaže "mama" tako što je prstima sastavljao njene usne u momentu kad je ona htela da izgovori "ah", a zatim su prsti oslobadjali usta da se izgovori "ah". Kasnije je majmunica pokretala usne sama, bez pomoći eksperimentatora. Za dve nedelje Viki je naučila i reč "papa" i "cup". Poslednju reč je izgovorila kad je tražila vodu.

Iz ovih eksperimenata vidi se da majmun može da nauči izgovor nekoliko reči. Ali to ipak ne znači da on ume da govori. Kakve su razlike kod učenja govora majmuna i deteta? Prema Hajesovima.

Pre svega, bez učenja majmunica nije mogla da proizvodi ni jedan zvuk hotimično. Ona proizvodi zvuke, ali oni se javljaju potpuno van njene kontrole, javljaju se samo kao refleksni izrazi njenih emocionalnih stanja.

U majmunskoj sredini bez ljudske pomoći majmun nikad ne bi mogao da progovori nijednu reč. Čak i kad je naučio da govori, majmun se nikad ne bi drugom majmunu obratio rečima da od njega nešto dobije. Reči koje je naučio služile su mu samo za komunikaciju sa ljudima, još tačnije eksperimentatorima.

I ako je naučio nekoliko reči, majmun nikad nije pokušavao da pravi kombinaciju reči u rečenicu.

Kod majmuna u ranom detinjstvu nema vokalizacije. Ona se ne igra svojim dahom i ustima, kao što to čini ljudska beba. Kod nje, prema tome nema ni igre udvajanja slogova koja je vrlo značajna za razvoj govora kod dece. Sve je kod dece to uslovljeno postojanjem centra za govor u mozgu, a taj centar za govor kod majmuna ne postoji.

Iako je govor samo ljudska karakteristika on mu je dat samo kao mogućnost. On se mora učiti. Sama činjenica da postoje mnogi jezici govora o tome da se jezik stiče. Ali pošto se govor sreće kod svih ljudi i pošto u razvoju govora u okviru bilo koje kulture i jezika postoje isti razvojni stupnjevi kao određeni stalni redosled očigledno je da razvoj govora zavisi od faktora nasleđja. Pre svega samo čovek ima u mozgu centar za govor, poznat u nauci kao Brokin centar. Prilikom rođenja taj centar u kori velikog mozga nije dovoljno razvijen. On relativno sporo sazreva. Pored razvoja centra za govor potrebna je određena neuromuskularna zrelost da bi se govor mogao razviti.

RAZVOJ GOVORA KOD DECE

Prelingvistička faza

Prvi plač, odnosno prvi krik koji se javlja odmah posle rođenja znak je da su organi koji učestvuju u govoru u stanju da proizvedu neke glasove. Još u toku prvog meseca dete ume da izgovori konsonante kao što su: m, i, n, g, k. Ovi konsonanti se izgovaraju zajedno sa drugim vokalima. Zato se ova pojava naziva vokalizacija. Ovi glasovi su izgleda rezultat slučajnih pokreta govornih organa. U toku prve godine broj ovih glasova je sve veći i verovanja. Dokaze za to da ovi glasovi nisu naučeni imamo u činjenici da iste glasove proizvode deca svih nacionalnosti i svih rasa, kao i u činjenici da ove glasove proizvode i deca koja su gluva od rođenja. Broj glasova koji dete ume da izgovori je mnogo veći nego što ima glasova u jednom jeziku. To povećanje broja glasova u toku prve godine života neki psiholozi nazivaju glasovnom ekspanzijom. Tako je glasovna ekspanzija rezultat sazrevanja. U vokalizaciji, tj. količini vokaliziranja ima udela i uticaj sredine. Naime zapaženo je da bebe koje žive u institucijama do šest meseci manje vokaliziraju nego bebe gajene u porodici. Količina dečje vokalizacije u institucijama se smanjuje, pošto na vokalizaciju dece odrasli ne reaguju. S druge strane, reagovanje majke na vokalizaciju podstiče dete na češće vokaliziranje. Ona deca koja češće vokaliziraju imaju kasnije bogatiji rečnik.

U prvoj polovini prve godine dete stimulira na gukanje ne samo okolina nego i ono samo sebe stimulira. Naime, dete čuje svoj glas, to što čuje stimulira ga na dalje izgovaranje istih glasova i slogova. To je vreme kada gluva deca, budući da nisu stimulirana preko čula sluha, niti od strane okoline niti od sebe samih, postepeno prestaju da vokaliziraju.

Elementarne govorne zvuke dete ne uči podražavanjem drugih. Oni izbijaju u detinjoj spontanoj igri kao posledica maturacije. Kasnije kada progovara dete podražava od odraslih iz okoline samo one zvuke koji su se već bili pojavili u spontanom detinjem vokaliziranju. Dalje ono podražava samo nove kombinacije glasova koji su već bili upotrebljavani. To podražavanje počinje otprilike posle devet meseci.

U daljem toku razvoja pod uticajem učenja jezika zajednice u kojoj dete živi, dete sluša i ponavlja glasove koji su u-

ključeni u odgovarajući jezik. Ti se glasovi zbog stalnih ponavljanja fiksiraju, a oni ostali se zbog neupotrebe gube i to nepovratno. Tako imamo pojavu da odrastao čovek ne ume da proizvede sve one glasove koje je kao beba umeo. Pojavu mogućnosti izgovaranja glasova samo iz svog jezika nazivamo glasovna kontrakcija. Kao što smo videli, ona je posledica učenja upotrebe samo pojedinih glasova.

Nekada su naučnici bili skloni verovanju da između raznih rasa i nacionalnosti postoje nasledne anatomske razlike i razlike u gradnji organa koji se upotrebljavaju u govoru, i da usled tih razlika jedan Kinez, na primer, teško može da nauči pravilan izgovor francuskog jezika. Međutim, utvrđeno je ako Kinez živi od rođenja u francuskoj govornoj sredini, on može naučiti savršeni francuski izgovor, zahvaljujući tome što je učio jezik u vreme dok je postojala glasovna ekspanzija i dok se glasovi koje je on spontano izgovarao nisu nepovratno izgubili.

Pitanje glasovne ekspanzije i kontrakcije u vezi je sa jednim praktičnim pitanjem - učenjem stranih jezika. Ako neko pokuša u periodu adolescencije ili kao zreo čovek da uči strani jezik, on neće naučiti pravilan izgovor novih glasova.

Lingvistička faza

Prva reč je grupa glasova koje dete izgovori, a koja ima značenje. Teško je odrediti kad se kod deteta javlja prva reč. Tako, na primer, kad dete izgovori "ma-ma" roditelji su skloni da to protumače kao detinje prepoznavanje majke. Međutim, to je u početku najčešće još uvek samo detinja igra govornim organima. Ti udvojeni slogovi mogu postati i prva reč, ukoliko ih dete redovno vezuje za majku.

Medju istraživačima postoji neslaganje u određivanju norme javljanja prve reči. Prema nekim psiholozima, ona se javlja u jedanaest meseci, prema drugim u četrnaest. Ove razlike su po svojoj prilici, posledica različitih metoda upotrebljenih da se do toga podatka dodje. U prvom slučaju, majke su saopštavale psiholozima uzrast na kome je njihovo dete izgovorilo prve reči.

Prva reč ima izvesne karakteristike. Pomenuto je već da ona, pre svega, mora imati značenje. Ona je pored toga, formalno jedna reč, ali ima značenje čitave rečenice. Kad dete, na primer, kaže "ma-ma" ono time izražava čitavu misao "Mama, uzmi me", ili "Mama, gladan sam!" Zato je i pogrešno klasifikovati ovu reč kao imenicu ili kao bilo koju drugu vrstu reči. Ovo se ne odnosi samo na prvu reč nego i na druge reči, kojih je postepeno sve više i više. Dete katkad upotrebljava glagol u značenju imenice, a imenicu kao glagol. Prva reč, sem toga, obično izražava neko emocionalno stanje - želju, težnju, potrebu. Postoje tri klase elemenata kojima dete treba da ovlada da bi moglo efikasno komunicirati sa drugim ljudima. Ove osnovne klase elemenata su foneme, morfeme i sintaksička pravila. Naporedo sa ovladavanjem ovim osnovnim elementima, dete ovladava semantičkom stranom govora, njegovim značenjem.

Iz deskriptivnih i normativnih studija poznato je da de-
te u prvoj godini života proizvodi veliki broj glasova - vokala i
konsonanata. Iz ove spontane glasovne igre, koje nema kod životinja,
razvija se govor. Jedno ispitivanje pokazalo je da se iz ove vokali-
zacije razvija motorni aspekt govora. Da bi se govor razumeo nije
potrebna vokalizacija, niti čuvanje sopstvenog govora. Ova dva as-
pekta moguće je uočiti izdvojeno samo pod izvesnim patološkim us-
lovima (Lenneberg). I sami centri za govor su tako specijalizovani.
Izgovaranje je pod kontrolom motornog centra; od njega do impulsi
do govornih organa. Razumevanje govora vezano je za senzorni centar.
I kod učenja govora ova dva aspekta ne idu potpuno u korak. Deca vi-
še razumeju nego što su u stanju da kažu, mada i razumevanje i akti-
van govor podrazumevaju istu gramatičku sposobnost.

Iz deskriptivnih i normativnih studija poznato je i to
da pred kraj prve godine života deca izgovaraju prvu reč sa znače-
njem. Sa godinu dana ona znaju tri reči. U drugoj godini rečnik na-
glo raste i u toku samo nekoliko meseci deca imenuju stvari, osobi-
ne i radnje. Na uzrastu od oko osamnaest meseci ona izgovaraju reče-
nice od dve reči. Te rečenice su redukovane, telegrafske rečenice.
Mogu se razumeti samo pomoću situacije u kojoj dete govori. Na uz-
rastu od tri godine naprednija deca su u stanju da konstruišu jed-
nostavne rečenice i od po desetak reči. Ona relativno brzo nauče
da govore u gramatički pravilnim rečenicama i razumeju jezik odras-
lih.

O tome kako dete savlada govor, koliki je udeo sredine
u tom razvoju, kakva je uloga podražavanja i potkrepljenja, posto-
ji više teorija.

TEORIJE RAZVOJA GOVORA

Rihevioristička škola dala je nekoliko varijanti teorije
razvoja govora. Sve one u objašnjenju unose principe učenja sa pot-
krepljenjem i podražavanjem. Jednu od njih formulisali su 1941. godi-
ne američki psiholozi (Miler) i (Dolard) (Miller i Dolard) u knjizi "So-
cial Learning and Imitation". Iznošimo nju kao jednu od predstavnika
empirijske orijentacije.

Detinje prvo vokalno ponašanje je prvi plač, ili prvi
krik. Plač je, inače, po tom učenju, jedna od urođenih reakcija na
jake stimulse kao što su glad, hladnoća, bol. Kad je gladno dete
plače. Ali, ono izvodi i druge reakcije, kao što su, na primer, mr-
štenje i ritanje. Mrštenje i ritanje, kao reakcije nisu tako prime-
tne kao što je plač i odrasli na njih ne reaguju. Medjutim, kad de-
te plače majka odmah dolazi da ga nahrani ili otkloni drugu nelagod-
nost koja je uzrok plača. Takvo ponašanje majke je nagrađivanje re-
akcije plača. Ovakav redosled ponašanja: glad - plakanje - hranjenje
u prvim nedeljama i mesecima života ponavlja se na stotine puta. Kroz
ovakvo reagovanje odraslih detinje vokalno ponašanje se veoma snažno
potrepljuje, i dete nauči da plače ne samo kad je gladno, nego i kad
ima bilo koju drugu potrebu.

Naporedno sa vežbanjem svojih reakcija plaća, dete uči da reaguje na glasove drugih. Ono to uči po principima učenja sa potkrepljenjem i generalizacijom. Dok hrane dete i uopšte dok se stariju o njemu, odrasli mu obično govore. Na taj način izvesni tonovi ljudskog glasa stiču svojstvo nagrađivanja i mogu se kasnije upotrebiti za umirenje razdraženog deteta. Stečeno svojstvo nagrađivanja koje imaju zvuci govora drugih osoba generalizacijom se prenosi i na zvuke koje proizvodi samo dete dok guče. Na taj način se i njegovo ćukanje potkrepljuje - potkrepljuje se podražavanje.

Sa formalnim aspektima govora dete se prvi put susreće kada uči da reaguje na reči (kao na signale) koje izgovaraju drugi. Kad odrasli, na primer, hoće nešto da zabrane detetu oni oštro izgovaraju reč "Ne". Ovo "Ne" praćeno je kaznom. Dete može izbeći kaznu samo ako prekine zabranjenu radnju. Na kraju, dete prekida zabranjenu radnju na samu reč "Ne" stiče svojstvo izazivanja uznemirenosti, a svaka reakcija kojom dete izbegne izvodjenje zabranjene radnje, uključujući i "Ne" predstavlja nagrađivanje. Na koje će verbalne signale dete naučiti da reaguje, i kako će na njih reagovati zavisi od njegovih sposobnosti za učenje na odredjenom uzrastu, i od toga čemu ga roditelji najupornije uče. Kao što se vidi i ovaj aspekt učenja govora prema shvatanju Milera i Dolarda je učenje sa potkrepljenjem. Uporedo sa učenjem da reaguju na reči kao na signale, dete uči i druge aspekte govora. Da bi objasnili kako dete uči da izgovara reči oni navode sledeći primer. Ako se kolač koji je detetu privlačan nalazi van njegovog domašaja, dete će na njega pokazivati rukom i očima, i pokušavaće da ga dosegne. Ovi pokušaji navode odrasle da detetu daju kolač. Na taj način ovi gestovi deteta bivaju nagrađeni. Ako su ovi gestovi praćeni zvukom verovatnoća da će dete biti nagrađeno je veća. Ako zvuk liči na neku odredjenu reč kao što je "Da" (daj), verovatnoća da bude nagrađeno je još veća. Na kraju, deo gesta za čije izvodjenje je potrebno više napora izostaje, a verbalna reakcija koja iziskuje manji napor i koja se postojano nagrađuje, postaje anticipatorna i ustaljuje se. Govor se postepeno nagrađivanjem diferencira od drugih reakcija. Prema bihevoristima dete uči da govori zbog toga što sredina govorne reakcije visoko vrednuje i nagrađuje.

Sve ovo što je od bihevorističke teorije do sada rečeno odnosi se pretežno na prelingvističku fazu i na motorni aspekt tog razvoja. Miler i Dolard daju precizna i dosta uverljiva objašnjenja za to kako dete nauči plaćem da utiče na okolinu, kako nauči da reaguje na govor drugih, kako može naučiti zabranu i čime je motivisano da govori. Ali sve je ovo irelevantno za sticanje gramatike. Kad se dodje do kombinovanja reči u rečenice prema gramatičkim pravilima, oni daju samo ovlašne opšte konstatacije. Konstatuju da su to složene navike i da uključuju sposobnosti koje nemaju životinje niti slaboumne osobe. Dalje smatraju da je za sticanje tih složenih govornih navika značajna obuka u tome smislu što, ako dete nauči gramatičku grešku odrasli ga ispravljaju. Dete kombinuje reči u rečenice pa u tome uspeva ili ne uspeva. Ako upse dobija nagradu, ako ne uspe dobija kaznu. Drugi bihevoristi ističu značaj podražavanja u učenju govora.

Govor male dece, kaže Braun, ima čudnu snagu da izaziva kod odraslih ovu vrstu podražavanja sa proširivanjem. Majke su u njegovim ispitivanjima podražavale decu češće nego što su ona njih spontano podražavala.

Ovim se konverzacija između deteta i majke ne završava. Dete sada podražava svoju izjavu koju je majka proširila. To su situacije koje pomažu detetu da napreduje u gramatičkom razvoju.

Ali ima detinjih izjava koje nikako ne bi mogle biti rezultat podražavanja. Dete, na primer, kaže "Vidi mama konjove" ili "Ima puno čoveci". Teško je prihvatiti da je dete čulo odrasle da tako govore jer je to gramatički nepravilno. Ovakve detinje greške, smatra Braun, pokazuju kako ono uči pravila sintakse. Dok dete govori korektno kao i odrasli koji ga okružuju, nema načina da se sazna da li ono ponavlja što je čulo ili konstruiše, jer niko od odraslih nije izgovorio takvu rečenicu. Ovakve izjave predstavljaju preteranu generalizaciju pravila za pravljenje množine.

Sva deca su u stanju da razumeju i konstruišu rečenice koje nikad ranije nisu čula, a koje su sastavljena prema opštim pravilima implicitnim u rečenicama koje je dete čulo. Svako dete na neki način, prema rečima Brauna "indukuje latentnu strukturu" jezika koji sluša - otkriva opšta pravila jezika koji sluša i onda ih koristi u pravljenju novih i novih konstrukcija, odnosno pomoću njih razume rečenice koje nikad nije čulo. Ono otkriva pravila koja se odnose na sintaksu i na semantiku. Otkrivanje tih pravila je treći, najznačajniji i najmanje jasan od svih procesa uključenih u sticanje jezika, smatra Braun.

Funkcija govora

Dečji govor se može analizirati na razne načine. Jedan od njih je analiza dužine detinjih verbalnih reakcija. To je kvantitativna analiza. Ovde se može klasifikovati na osnovu broja slogova koji sačinjavaju jednu verbalnu reakciju. Može se tražiti broj reči. Kod brojanja reči iskrsavaju pitanja šta će se prebrojavati kao posebna reč jer dete i po dve reči izgovara zajedno.

Drugi važan aspekt izučavanja razvoja govora jeste analiza konstrukcije verbalnih reakcija, to jest, analiza stepena gramatičke kompletnosti verbalnih reakcija koje je dete postiglo na raznim stupnjevima razvoja. Ovde se dečje reakcije klasifikuju na potpune i nepotpune rečenice. Većina dečjih rečenica su nekompletne. Međutim, i odrasli govore u nekompletnim rečenicama, a ne otpravim kako ih gramatika definiše. I kod odraslih ima rečenica koje su funkcionalno kompletne, ali strukturalno nisu.

Mnoge psihologe interesovala je uloga govora u dečjem životu. Zašto se dete trudi da govori? Da li ono uči govor da bi njime komandovalo roditeljima? Da li hoće njime da izrazi bogat unutrašnji život ili doživljava? Da li hoće da dobije informacije?

Očigladno je da ova teorija usredsređuje svoju pažnju na preverbalne stupnjeve razvoja govora. Manje se bavi onim delom razvoja govora u njegovim složenijim vidovima. Druge teorije, međutim, počinju upravo tamo gde ova staje.

Tretirajući pitanja lingvistike Čomski (N. Chomsky) je stvorio ekstremno nativističku teoriju razvoja govora kod dece. Mišleći na biheviorističko učenje Čomski tvrdi da je uloga iskustva u razvoju govora uglavnom precenjena. Njegov stav je da je potrebna samo minimalna podrška okoline da bi dete naučilo jezik. Sve što je detetu potrebno jeste to da čuje govor koji se koristi u toj kulturi. Prema njegovom shvatanju jezičko ponašanje je inovativno, nije imitativno. Ono je nezavisno od stimulusa.

Da bi dete moglo da razume govor drugih i da bi moglo praviti rečenice kojima se obraća drugima ono mora poznavati gramatiku. Kako dete savlada gramatiku, kaže Čomski, nije jasno, kao što nije jasno ni to kako odrasli postižu taj uspeh kad uče strani jezik. On daje jednu opštu hipotezu objašnjenja tog procesa. Učeći maternji jezik, kaže Čomski, dete konstruiše jednu implicitnu teoriju jezika. Ta teorija predstavlja gramatičku strukturu i dete je primenjuje u praksi kada je to potrebno. Ono nije svesno toga šta je primenilo, niti kako je to učinilo. Čomski kaže da se ovo može razumeti jedino ako se prihvati pretpostavka postojanja urođenih predispozicija. Kod čoveka postoji urođena "univerzalna gramatika" koja se prenosi genetički. Čovek nije svestan ove činjenice niti svojstva gramatike. Dete je programirano da usvaja jedan od mogućih jezika. Koji jezik će usvojiti zavisi od okoline. Deca se radjaju sa izvesnošću "idejom jezika" koja se potom transformiše u specijalne strukture njegove neposredne okoline. Dete poseduje teoriju ljudskog jezika u celini i stvara teoriju pojedinačnog svog jezika. Ljudski um nameće svim jezicima istovetnu formalnu organizaciju, i zato je, prema Čomski, pogrešno izučavati jezik nezavisno od proučavanja ljudskog uma. Zadatak lingvistike je u tome da otkrije šta sačinjava nesvesno - latentno znanje, šta predstavlja čovekovu jezičku sposobnost. Ovako definišući zadatke lingvistike Čomski je odredio ovu nauku kao jednu granu kognitivne psihologije.

Kroz svoje rasprave o jeziku Čomski je pokrenuo veliki broj fundamentalnih pitanja razvoja govora i usvajanja gramatike. On je inspirisao mnoge studije razvoja govora. Ako je tačno da postoji "univerzalna gramatika" koja je svojstvena svim ljudskim bićima, svi ljudski jezici bi trebalo da imaju izvesna zajednička bitna svojstva. Ta svojstva bi se morala ispoljiti na svoj deci sveta u istom vidu, bez obzira na to kojoj naciji ili jezičkoj grupi pripadali. To zajedničko u svim jezicima treba otkrivati, odnosno dokazivati. Zato se organizuju mnoge studije razvoja govora u raznim zemljama koje treba da daju odgovor na ova pitanja.

Obe teorije i ekstremno empiristička i ekstremno nativistička pogrešno postavljaju pitanje učenja i nasledja u smislu ili, ili. Brižljiva analiza i jednog i drugog shvatanja otkrila bi da ni jedna od ove dve teorije iako se deklarišu kao ekstremne ne poriču

na njegovu akciju. Ovo je uvod u dijalog kod dece, što znači razmenu mišljenja sa drugima.

2) Kritike i ruganja su drugi tip socijalizovanog govora gde se uključuju sve primedbe o ponašanju ili radu drugin.

3) Naredbe, zahtevi i pretnje svrstani su u treći tip socijalizovanog govora.

4) Pitanja i odgovori su česta kategorija u Piažeovoj klasifikaciji egocentričnog dečjeg govora. Ovde su stavljene sve upitne rečenice sa upitnom funkcijom kao i deklarativne rečenice koje imaju upitnu funkciju, znači sve primedbe koje jasno traže odgovor od slušaoca. U ovu kategoriju spadaju i svi odgovori na pitanja i naredjenja.

Piaže je našao 38 procenata egocentričnih reakcija, 45 procenata socijalizovanih, a 17 procenata su bili odgovori na pitanja. Skoro polovina verbalnih reakcija bile su egocentrične. Na uzrastu od 3-5 godina egocentrična funkcija govora je značajnija nego socijalna. Govor postaje sve više socijalizovan kako dete razvija. Prema Piažeu tek oko osam godina dečji govor postaje socijalizovan. Za Piažes egocentrični govor je simptom nezrelosti.

Američki psiholog Dorti (Mekarti) (Dorty McCatthhy) izučavala je funkciju dečjeg govora. Ona je upotrebila drugu metodu skupljanja podataka u nekoliko dopunila Piažeovu klasifikaciju dečjih verbalnih reakcija. Kod Piažea deca nemaju kontakta sa odraslima, dete je samo ili sa drugom decom. Odrastao sam beleži podatke. Kod Mekartijeve dete je u kontaktu sa ispitivačem.

I Mekartijeva kao i Piaže ima tri podvrste u egocentričnom govoru (eholalija, monolog, monolog udvoje). Kategorije socijalizovanog govora se razlikuju. I kod Mekartijeve prve kategorije socijalizovanog govora je adaptirana informacija. Dok je Piaže saopštio da nije bio veliki procent verbalnih reakcija koje su se ovde mogle svrstati, dotle Mekartijeva nalazi da je u ovoj kategoriji bilo više od polovine verbalnih reakcija. Zato je ona predložila da se ova kategorija analizira detaljnije. Predložila je četiri podgrupe.

Prva podgrupa adaptirana informacije kod Mekartijeve je imenovanje u kome dete saopštava ime predmeta, ili kao jednu reč, ili u vidu rečenice. Druga podgrupa uključuje primedbe o neposrednoj situaciji. Treću podgrupu sačinjavaju primedbe koje se ne odnose na neposrednu situaciju, ali se na nju odnose logički. Četvrta grupa adaptirane informacije su *Irelevantne primedbe* to jest one u kojima posmatrač ne može da vidi nikakvu vezu između primedbe i situacije.

Drugi tip socijalizovanog govora Kritike i ruganja Mekartijeva je dopunila uključivši u njega i kritike predmete i lica, kao i žalbe u odnosu na situaciju u kojoj je dete frustrirano.

Dete od godinu dana, na primer, kaže "mama". Psiholog treba da odredi da li je to deklarativna rečenica kojom dete saopštava "Ovo je mama", ili je upitna "Da li je ovo mama", uzvična "Zamisli vidim mamu", ili imperativna "Mama dođi". Ili to možda nije rečenica. Ranije su psiholozi klasifikovali dečje verbalne reakcije pomoću uobičajene gramatičke klasifikacije na deklarativne, uzvične, upitne ili zapovedne. Međutim, ove klase je teško primeniti na govor dece.

Ovaj aspekt razvoja dečjeg govora, koji analizira funkciju dečjih govornih reakcija u odnosu na njegovu okolinu, dugo je u razvojnoj psihologiji zanemaran.

Prvi od psihologa koji je dečji govor izučavao sa funkcionalnog stanovišta bio je Piaže. On je 1924. godine objavio knjigu: Le langage et le penser chez l'enfant u kojoj je izneo rezultate svojih ispitivanja razvoja dečjeg govora.

Piaže govori o dve funkcije dečjeg govora egocentričnoj i socijalnoj. Egocentrični govor se ne odnosi na slušaoca. Dete se ne interesuje da li ga neko sluša. Ne trudi se da nekom govori. Ono govori za sebe. Socijalizovani govor uzima u obzir slušaoca. Dete se obraća slušaocu uzima u obzir i njegovo stanovište pokušava da utiče na njega ili sa njim razmenjuje mišljenje.

Piaže je izučavao govor dva šestogodišnja deteta u jednoj instituciji La Mason des Petites. Deca su praćena svakog jutra u toku mesec dana. Ona su se slobodno kretala i razgovarala, a posmatrač je beležio sve šta ona kažu, uzimajući u obzir kontekst i situaciju u kojoj se to kaže.

Piaže opisuje tri podvrste egocentričnog govora, to su eholalija, monolog i monolog udvoje.

1) Eholalija znači ponavljanje reči ili slogova. Dete izgovara reči ili slogove zato što u tome uživa. Ono nema nameru da govori bilo kom. Ono može da ponavlja reč koja i nema značenja.

2) Monolog imamo kad dete govori sebi kao da misli na glas. Dete neke svoje aktivnosti propraćuje govorom. Ono se nekad služi rečima da bi "izvelo" ono što u toku radnje nemože da ostvari.

3) Monolog udvoje, ili kolektivni monolog imamo kad dete govori u društvu drugih. Druge osobine su u vezi sa akcijom i mislima toga momenta, druga lica su podsticaj da dete govori, ali se od njih ne očekuje da razumeju govor niti da na njega reaguju. Druga lica nisu sagovornici kojima se dete obraća.

Kad je reč o socijalizovanom govoru Piaže daje četiri podvrste: Adaptirana informacija, Kritike i ruganje. Naredbe zah-tevi, pretnje, Pitanja i odgovori.

1) Adaptirana informacija. Dete razmenjuje mišljenje sa drugima, ili govori sagovorniku nešto što ga interesuje, ili utiče

Ili, dvojezični su oni koji pasivno znaju drugi jezik, razumeju drugi, pisani jezik.

Oni koji kao kriterijum dvojezičnosti predlažu vreme usvajanja jezika razlikuju lingvizam (bilingvizam), i glotizam (bilingvizam, poliglottizam). U prvom slučaju dva ili više jezika stižu se simultano. U drugom slučaju postoji vremenska razlika u savladjivanju jezika. Glotizam je rezultat specijalne obuke i učenja u periodu kada je maternji jezik već usvojen.

Sociolingvisti da bi izbegli kriterijum stepena poznavanja i vremena sticanja jezika naglašavaju važnost upotrebe jezika. Isti pojedinac naizmenično upotrebljava dva ili više jezika u govoru ili pisanju".

Sociolingvisti da bi izbegli kriterijum stepena poznavanja i vremena sticanja jezika naglašavaju važnost upotrebe jezika. Isti pojedinac naizmenično upotrebljava dva ili više jezika u govoru ili pisanju".

Naš psiholog Genc, L. govoreći o različitim tipovima dvojezičnosti predlaže tri kriterijuma i to stepen vladanja jezicima, uzrast na kome se sticao drugi jezik i učestalost upotrebe jezika. Njegova definicija dvojezičnosti je široka. On čak one koji uče strani jezik u školi smatra dvojezičnima, to jest, učenje u školi je po njemu put ka dvojezičnosti.

Pri ovakvom stanju raznolikog definisanja dvojezičnosti, nije čudo što ima mnogo kontradiktornih tvrdnji i rezultata istraživanja.

Jedan od osnovnih problema dvojezičnosti jeste mogućna interferencija jezika. Da bi interferencija bila manja postoji tvrdnja da dva jezika treba učiti po mogućstvu na različitim mestima, u različito vreme i od različitim ljudi.

Suzana Ervin i Čarls Osgud (1954) predložili su jednu hipotezu o postojanju dva tipa dvojezičnosti. To je hipoteza prema kojoj kod dvojezičnih postoje složeni i koordinirani jezički sistem. Naime, kod dvojezičnih osoba se mogu razviti dva tipa dvojezičnosti u zavisnosti od toga koliko su konteksti u kojima se uči jedan odnosno drugi jezik odvojeni. Ta dva tipa su složena (compound) i koordinirana (coordinate) dvojezičnost. Kod složene dvojezičnosti dolazi do mešanja različitih sistema, (naročito na semantičkom planu), pa se značenje ekvivalentnih reči u dva jezika poklapa. Kod koordinirane dvojezičnosti jezički sistemi su u svesti dvojezične osobe odvojeni, i među njima nema mešanja.

Složena dvojezičnost će se razviti onda kada jedna osoba o istim stvarima govori sa osobom koja ga uči drugi jezik čas na jednom, čas na drugom jeziku, ili kod učenja stranih jezika tako što se prvi jezik koristi da bi se objasnilo značenje reči u drugom jeziku.

Preći tip socijalizovanog govora Naredbe, zahtov¹, pre-
nje proširuju se da uključe sve emocionalne obojene reakcije.

Četvrti tip socijalizovanog govora Pitanje i odgovori,
Mekartijeva razdvaja na dva tipa, pri čemu u njenoj klasifikaciji
četvrti tip predstavlja pitanja, a peti odgovori.

I na kraju Mekartijeva daje još dva tipa dečjih verbal-
nih socijalizovanih reakcija, a te su Socijalne fraze i Dramska i-
mitacija.

Socijalne fraze su šesta kategorija klasifikacije Mekar-
tijeva. Tu se klasifikuju socijalne fraze koje se koriste u socijal-
noj situaciji i koje je dete naučilo na papagajski način. To su
fraze "Molim", "Hvala", "Ljubim ruke".

Dramska imitacija je poslednji, sedmi tip socijalizova-
nog govora prema Mekartijevoj. Ona predstavlja dečje podražavanje
govora odraslih. To je na primer, tobožnji razgovor na telefonu,
ili igra kuma i doktora. U ovu grupu spadaju i podražavanje životi-
nja kao i podražavanje zvukova iz prirode i onih koje proizvode ma-
šine.

Ispitivanja Mekartijeve nisu potvrdila postojanje viso-
kog procenta egocentričnog govora kod dece, i da govor postaje sve
više socijalizovana kako dete raste. U ovom ispitivanju sve egocen-
trične kategorije uzete zajedno nisu prešle 6,5 procenata, na bilo
kom uzrastu, a prosek za sve uzraste bio je samo 3,6 procenata. Ova
razlika u rezultatima izazvala je znatno interesovanje i diskusiju,
a podstakla je i mnoga ispitivanja koja su izvedena u Americi, Ja-
panu, Nemačkoj, Engleskoj, Sovjetskom Savezu.

Piažeova tvrdnja da je govor deteta najpre egocentričan
i sa uzrastom postaje socijalizovan izazvala je kritiku kao i niz
ispitivanja u Sovjetskom Savezu. Prvu kritiku ovog učenja dao je
Vigodski, zatim Rubinštajn, Leontijev oni su sa svojim saradnicima
izveli niz ispitivanja kojima se tvrdi da je govor najpre socijali-
zovan pa posle egocentričan, ili da je na početku socijalizovan i
ostaje socijalizovan. Ovoj diskusiji videti udžbenik Zaporošca i
Elkonjina, Psihologija predškolskog deteta.

Dvojezičnost

23-19 90

U psihološkoj literaturi postoji više definicija dvoje-
zičnosti. Razni naučnici uzimaju različite kriterijume za definisa-
nje dvojezičnosti. Po nekima je osnovni kriterijum za definisanje
dvojezičnosti vreme usvajanja jezika, po drugima - stepen vladanja
jezicima.

Evo nekih od definicija. Dvojezični su oni koji su simul-
tano usvojili dva jezika i imaju kontrolu nad oba jezika kao nad ma-
ternjim. Ili, druga definicija. Dvojezični su oni subjekti koji se
dobro i tečno izražavaju na dva jezika kao u svom maternjem jeziku.

Koordinirana dvojezičnost razvije se onda kada je kako sredinska, tako i emocionalna situacija, i čitavo ponašanje koje se javlja prilikom učenja jezika, različito kod sticanja jednog odnosno drugog jezika. Takva je situacija kada dete upotrebljava u porodici jedan jezik, a van porodice drugi. Kod koordinirane dvojezičnosti nema prevodjenja jednog jezika na drugi, i ne može doći do mešanja jezičkih sistema. Odvajanje jezičke pozadine biće najizraženija, ako se drugi jezik uči u drugoj zemlji. Istraživanja samo do neke potvrđuju ovu hipotezu.

Kada je najracionalnije otpoeti sa učenjem drugog jezika

O ovom problemu ima oprečnih mišljenja. Godine 1953. na Cejlonu je održana Međunarodna konferencija o učenju stranih jezika i na toj konferenciji je prevladalo mišljenje da sa obukom deteta drugom jeziku ne bi trebalo početi dok ono ne utvrdi svoj maternji jezik.

Većina psihologa smatra da sa učenjem drugog jezika treba početi rano. Pristalice ranog učenja drugog jezika obično se pozivaju na istraživanja Penfield-a i njegovih saradnika sa neurološkog instituta u Montrealu koji se zalaže za što raniji početak učenja drugog jezika. Penfield smatra da su centri za kompleksne mehanizme govora koji su lokalizovani u mozgu u ranom detinjstvu dobro razvijeni i veoma plastični do desete godine. Posle ovog uzrasta mozak postaje manje receptivan i plastičnost dečjeg neurofiziološkog aparata se gubi. Zato bi najpovoljnije doba za početak učenja drugog jezika po njemu bilo između 4 i 8 godina.

Razvoj ličnosti dvojezičnih osoba

Usvajanje dva jezika najpre su izučavali lingvisti. Obično je to bilo simultano usvajanje jezika majke i jezika oca. Postavljalo se pitanje da li je takvo učenje prednost ili smetnja za dete. Jedna od prvih studija ove vrste je studija Ronjat-a (1913). On je dao izveštaj o tome kako je njegov sin simultano učio francuski i nemački jezik. Njegov sin nije imao nikakve negativne posledice od takvog učenja. Naš lingvist M. Pavlović (1920) objavio je jednu studiju o tome kako je njegov sin usvajao simultano francuski i srpskohrvatski jezik. Ni u ovom slučaju nije bilo nikakvih negativnih posledica. U Sovjetskom Savezu bilo je sličnih studija i to u novije vreme. Imedadze je (1960) objavio studiju simultanog učenja ruskog i gruzijskog jezika. Svi pomenuti istraživači ocenjuju dvojezičnost kao pozitivnu stvar. Međutim, treba imati u vidu da su uslovi učenja i vaspitanja ove dece bili izuzetno povoljni. To ne dozvoljava da se ovi rezultati generalizuju. Ipak se može zaključiti da ako se obezbede povoljni uslovi dvojezičnost nije štetna za razvoj govora i ličnosti deteta.

Imedadze u svojoj studiji učenja dva jezika (ruskog i gruzijskog) do tri godine, skrenula je pažnju na to da dvojezičnost može biti faktor u razvoju nekih aspekata mišljenja. Naime, ona je

ispitivala hipotezu da se normalni realizam kod dvojezične dece ranije gubi. Ovu hipotezu je proveravao i potvrdio kod mađjarsko srpsko-hrvatske dvojezične dece u Vojvodini, Lajoš Genc (1973).

Istraživanja koja obradjuju vezu dvojezičnosti i inteligencije dala su kontradiktorne rezultate. Ima radova u kojima su dvojezična deca postizala slabije rezultate na testovima inteligencije, ima onih radova u kojima su dvojezična deca postizala značajno bolje rezultate. Analiza mnogih od ovih radova pokazuje da u njima nisu kontrolisani neki faktori. U tim radovima nije se vodilo računa o socijalnom poreklu ispitanika. Često su u ovim radovima subjekti bili imigranti koji su svojim statusom bili inhibirani. Sem toga imigranti dolaze iz nerazvijenih zemalja odakle se regrutuje nekvalifikovana snaga. Kod njih se ustvari ne radi o dvojezičnosti kao uzroku niske inteligencije nego o uticaju nepovoljne sredine na intelektualni razvoj. Još jedan razlog manjeg uspeha ove dece na testovima inteligencije bio je u tome što ova deca obično nisu dobro znala jezik na kome je trebalo rešavati verbalne testove inteligencije.

Kasniji radovi o kojima je kontrola faktora bila bolja govore o tome da uglavnom nema razlike u uspehu na testovima inteligencije izmedju jednojezičnih i dvojezičnih, ako se radi o neverbalnim testovima inteligencije. Razlike se javljaju u verbalnim testovima, a one potiču od nepoznavanja jezika.

Lambert i Peal kanadski psiholozi izveli su jednu dobro kontrolisanu studiju o uticaju francusko-engleske dvojezičnosti na više aspekata ličnosti pa i na inteligenciju. Oni su našli da su desetogodišnji dvojezični bili bolji i u verbalnim i neverbalnim testovima inteligencije. Autori ove studije ne tvrde da izmedju dvojezičnosti i inteligencije postoji klauzalna veza.

Kod nas je medju lingvistima i psiholozima nedavno poraslo interesovanje za bilingvizam i učenje stranog jezika. Razlog o- vome je što je veliki broj naših radnika u inostranstvu (i njegove dece) u situaciji da uči drugi jezik. Ranija istraživanja usvajanja drugog jezika u takvoj situaciji su sledeća. Uspeh u učenju uopšte pa i u učenju drugog jezika zavisi od motivacije. Zapaženo je da u učenju drugog jezika postoji dve vrste motivacije integrativna i instrumentalna.

Osobe koje imaju integrativnu motivaciju pri učenju imaju više uspeha od onih koje imaju ~~instrumentalnu~~ motivaciju. ~~Osobe koje imaju instrumentalnu motivaciju, ustvari, imaju one osobe koje imaju želju da sebe modeliraju u prihvatljive članove jezičke grupe. Ova motivacija znači mnogo više od sticanja rečnika i govornih navika novog jezika. Uz jezik se moraju prihvatiti i novi oblici ponašanja i običaji karakteristični za članove druge jezičke grupe. Mora se premostiti ne samo lingvistička barijera, već i ono što se naziva kulturna barijera. Onima koji imaju instrumentalnu motivaciju, novi jezik služi za postizanje nekog odredjenog cilja, na primer, čitanje strane literature.~~

Integralna

delovanje onog drugog faktora, empirističko delovanje faktora nasleđja a nativistička faktora sredine. Bihevioristi priznaju nasleđje, ali usredsređuju pažnju na učenje, apsolutizirajući principe podražavanja, potkrepljenja i generalizacije. Čomski priznaje učenje, ali pogrešno definiše prirodu genetičkog faktora kao "urođjene ideje". Brižljivija analiza pokazala bi i to da dve pomenute teorije ne govore o istim stvarima. Bihevioristička teorija pretežno objašnjava prelingvističku fazu razvoja, Čomski lingvističku fazu i usvajanje gramatika. Bihevioristi objašnjavaju šta dete motiviše na govor, Čomski govori o čovekovo sposobnosti za govor. U celini uzev bihevioristi postavljaju više površinska pitanja razvoja govora, a Čomski fundamentalna pitanja. Čomski je izvršio uticaj na neke razvojne psihologe da zauzmu nativističke pozicije u objašnjenju sticanja i razvoja govora u dece.

Razvojni psiholozi koji pripadaju nativističkoj orijentaciji, iako se međusobno razlikuju, uglavnom smatraju da je govor isključivo ljudsko dostignuće. Po njima je razvoj govora moguć blagodareći postojanju specifičnog biološkog dara. Oni takodje smatraju da specijalna obuka ne može učiniti mnogo da izazove prevremeni razvoj govora i da postoji kritičan period za sticanje govora koji korelira sa izvesnim parametrima razvoja mozga. Otuda dete za dve ili tri godine nauči maternji jezik, a za strani jezik mu treba mnogo više vremena.

Douglas Gray U pravljenju teorije razvoja govora značajan doprinos je načinio Rodžer Braun (Roger Brown). Inspirisan učenjem Čomskog on je sa svojim saradnicima izveo niz ispitivanja o tome kako deca usvajaju sintaksičke strukture i sačinio teoriju koju možemo nazvati teorijom učenja pravila. On je izučavao uglavnom spontani dečji govor u prvim godinama života. Magnetofonski je beležio šta dete spontano razgovara sa majkom. Izvodjeni su i mali eksperimenti. Ispitivanja su bila usmerena prema dva opšta pitanja. Šta dete zna od jezičkih struktura na uzastopnim tačkama u svom razvoju i kakvim procesima stiče svoje znanje.

On je uočio tri procesa kojima dete stiče sintaksu. Prvi proces koji Braun uočava i analizira je u tome da dete podražava govor odraslih. Ono podražava reči koje čuje, ponavlja pitanja, naredjenja, pohvale, opise onoga što se događa. To podražavanje nije perfektno. Dete izostavlja nešto iz rečenice, reducira je. U tom podražavanju dete zadržava redosled reči iz uzora, ali ispušta neke reči, naročito ako je uzor neka duža rečenica nego što je ono u stanju spontano da izgovori. Majka, na primer, kaže "Mama će da se lju-ti", dete podražava i skraćuje "Mama luti".

Drugi proces o kome Braun govori je u sledećem. Majka koja razgovara sa detetom često "podražava" njegove izjave. Ona "podražava" tako što upotpunjava detinji telegrafski govor i razjašnjava ga, konstruiše potpunu rečenicu. Dete, na primer, kaže "Iga mamine cipeje". Majka "podražava" i upotpunjava "Igraš se maminim cipelama", dodajući povratnu zamenicu i nastavke.